

MAGYAROK ÉS LENGYELEK

A magyarok és a lengyelek a 10. század második felében szinte majdnem egyszerre veszik fel a kereszténységet. Történetük első három évszázadára a magyar Árpádok és a lengyel Piasztok erős családi kapcsolatai a jellemzők, amelyek az első keresztény Árpádtól, Géza fejedelemtől, az utolsó Árpádig, III. Endre király haláláig (1301-ig) tartottak.

Szem István fiának, Imre hercegnek felesége lengyel, míg Hős Boleszláv második felesége magyar. Ugyanakkor már egyházi téren is létesültek kapcsolatok a két ország között, mert Anasztáz, a lengyel provincia Szűz Mária kolostorának apátja esztergomi érsek lett. Ebben az időben Zoerárd és Benedek lengyel remeték Zoborhegyem jelennek meg. Zoerárdot Nyitrán temették el és július 17-i ünnepét nemcsak a vidék magyarsága, de & lengyelség is sokáig ünnepelte. 1039-től pedig Szent Adalbert püspök prágai sírja lesz közÖ9 zarándokhelye magyaroknak és lengyeleknek egyaránt.

A lengyeleknek a pomeránokkal vívott küzdelmében derekasan szerepel a magyar Béla herceg, aki jutalmul II. Mieszko lengyel király leányának kezét kapja. Gyermekeiken, Gézán, Lászlón és Lambertben keresztül újabb lengyel vér kerül az Árpádok családjába. A 11. századon végigvonul a magyar-lengyel szövetség ténye, amelynek jellege védekezés a Keletre törő nyugati szomszédokkal szemben. A politikai és egyházi kapcsolatok mellett ennek a századnak a második felében találjuk a lengyel-magyar gazdasági kapcsolatok legrégebbi nyomait is. Az Odera és a Visztula mentén ekkor bukkan fel mind gyakrabban a magyar pénz és az ennek mintájára készült helyi utánveret.

A 12. században, a nyugati veszedelem csökkenésével a magyar-lengyel dinasztikus kapcsolatok is veszítettek intenzitásukból. Az 1083-ban szentté avatott I. István magyar király tartós lengyelországi tekintélyét mutatja, hogy 1130-ban III. Boleszláv lengyel király egész udvarával elzarándokolt Székesfehérvárra Szent István sírjához, ahol II. István magyar király nagy pompával fogadta. 1187-ben Vladimir vörösorosz herceg III. Bélához fordult segítségért a lengyelekkel szemben. Ezzel az eseménnyel kezdődött a majd egy emberöltőn keresztül tartó magyar-

lengyel viszály Halics birtokáért. III. Béla és Igazságos Kázmér 1193-ban békét kötnek ugyan egymással Szent Istvánt és Szent Adalbert szellemében, de a következő század elején II. Endre hadai már újra Halicsban harcolnak. Végül is a magyar uralkodó 1214-ben kibékül a lengyel királlyal, gyermekeik összeházasodnak és közösen uralkodnak a vitás Halicson.

A 13. század legfontosabb keleteurópai eseménye a tatárjárás. 1241-ben a magyarok Mohinál, a lengyelek Liegnitznél Európa védelmében hatalmas szerencsétlen kimenetelű csatát vívnak a tatárok ellen. IV. Béla leányai lengyel fejedelmekhez mennek férjhez, Kunigunda 1239-ben Szemérmes Boleszlávhoz, Jolánra 1256-ban Ájtató Boleszláv lengyel herceghez. Az Árpád-ház már eddig is több szemtet adott a kereszténységnek. A lengyelek most saját földjükön ismerkednek meg az árpádházi magyar szentek életformájával. Kettőjük közül különösen Kunigunda örvend nagy tiszteletnek a lengyelek körében, a lengyelek az ő megjelenésével hozzák összefüggésbe a wieliczki sóbányák felfedezését. A magyarság szerepe a lengyel bányászatban, a magyar bányaajog használata Lengyelországban ekkor kezdődik. Magyar szakértők, bányaeszközök is jelentékenyek, de sok lengyel tanuló is járt a későbbi századokban a magyar bányászati iskolákba. Boldog Kunigundát az általa alapított ószaodeci klarissza kolostorban, boldog Jolántát a gneznioi ferencrendi kolostorban temették el.

IV. Béla utódja V. István magyar király 1270-ben elzarándokol Szent Szaniszló krakkói sírjához.

Hogy az egyházi kapcsolatok továbbra is élénkek voltak, bizonyítják a gneznioi zsinatok iratai, amelyek között magyar zsinatok határozatainak másolatai is megtalálhatók (pl. az 1279. évi budai zsinat határozatai).

A dinasztikus kapcsolatok a 13. században értékesek voltak. A század végéig szinte következetesen támogatják egymást a magyar és lengyel uralkodók nyugati és keleti szomszédaikkal szemben. A század végén élt utolsó Árpád, III. Endre szinte szimbolizálja elődei lengyelbarát politikáját, amikor a Piasztok kujáviai ágából való Fennenát veszi nőül.

A 14. század második felétől a 17. század végéig terjedő korszakot az a törekvés jellemzi, hogy a nagylajosi magyar-lengyel perszónaliót újra feltámasszák és állandósítsák. Ezt az uniót jellemzi, hogy más szomszédok is belekapcsolódhatnak.

Károly Róbert magyar király (1308—1342) házassága Lokietek Erzsébettel a régi magyar-lengyel szövetségek felújítása. A lengyel egyházi magyarországi befolyása igazában. Károly Róbert alatt kezdődik. Boleszláv de Tost lengyel herceg magyar érsek lesz, öccse Meskó pedig előbb nyitrai, majd veszprémi püspök. Nagy Kázmér uralkodása idején éri Lengyelországot a magyar ötvösség hatásának első hulláma. A kassai Gál János mester harangja ma is a krakkói Mária-templomban van.

Nagy Kázmér lengyel király halála után Nagy Lajos magyar király Lengyelország uralkodója is lesz. A lengyelek „Magyar Lajosának“ lengyel királyságával létrejön az első magyar-lengyel perszónál-unió. Nagy Lajos lengyel királyságát a lengveleknek nyújtott kiváltságok sorozata előzte meg és vezette be. Ezekben a kiváltságokban megállapítható a magyar Arany Bulla hatása. Nagy Lajos az 1355. évi budai kiváltságlevélben a lengyel nemességnek és papságnak megígéri, hogy nem fog tőlük adót szedni, továbbá, hogy nem fog nemesek és papok és kolostorok birtokain megszállni azok engedélye nélkül. Az Arany Bulla 7. pontjára emlékeztet a budai kiváltságlevél ama pontja, amely szerint a király, ha az ország határán kívül akarna hadakozna, köteles a hadjáratban résztvett nemesek kárát megtéríteni. Az 1374. évi kassai paktumban Nagy Lajos a lengyel nemeseknek újabb kiváltságokat biztosít, azért, hogy elismerjék leányai egyikének trónörökösödését. Az Arany Bulla 11. pontja a kassai paktumban egészen szigorú: eszerint az idegeknek Lengyelországban egyáltalán nem lehet élethossziglan tartó méltóságot adni.

A lengyel királyi oklevél formája voltaképpen Nagy Lajos alatt szilárdul meg. Az addigi cancellarius cracoviensis a cancellarius regni Poloniae címet veszi fel. Nagy Lajos a lengyelek számára szóló oklevelek egy részét a magyar kancelláriából bocsátotta ki. Az oklevélkiállítás írásban való elrendelésének első nyomai is az ő uralkodása idejéről származnak. A Krakkó város részére kiállított oklevelek a magyar király székhelyén, Visegrádon keltek, a magyar kancellária állította ki azokat 1372 augusztus 6-án. Helytartójának, Erzsébet királynőnek oklevelein magyaros sajátságok vannak. A magyar gyakorlatban használt és bevált relációs jegyzetek a lengyel királyi okleveleken következetessé csak a század végén lesznek.

Az első magyar-származású szerzetesrendnek, a pálosoknak első kolostorát Lengyelországban Nagy Lajos helytartója, Opulai László herceg alapítja meg Czestochowában. P. Zembruszkai Mihály pálos perjel igyekezett tisztázni azt a kérdést, hogy a magyaroknak köszönhető-e a

czestochowai Fekete Madonna képe. Zembrusztki szerint az eddigi kutatások megegyeznek abban, hogy a kép olasz származású és még csak a festmény útjának magyar vonala a vitás.

A gazdasági kapcsolatok megeremtésének előfeltétele, a megfelelő úthálózat kiépítése, Nagy Lajos királynak az érdeme. A legrégebb út, amely Magyarországot Lengyelországgal összekötötte, az az út volt, amely Kassától Danczkáig vezetett. Az út Kassától kiindulva Eperjesen, Bártfán, Lublón, Ó- és Ujszandecen Bochnián át Krakkónak tartott. A Krakkótól Torunág terjedő rész szárazföldi út, inneni kezdve, mint víziút vezetett egészen Danczkáig. Természetesen volt a lengyel-magyar kereskedelemnek több másirányú úffa is, így nevezetesen az ilyvói (Lwów) és a felvidéki bányavárosokon át vezető utak.

A lengyel-magyar kereskedelem ugyancsak a 16. és a 17. században virágzik fel igazán, úgy, hogy Nagy Lajos királynak lengyel pénzei inkább az ő lengyel királyságának következtében, semmint a túlélénk kereskedelmi kapcsolatok hatása alatt keletkeztek. Nagy Lajos pénzei közül kétfajta dénár ismeretes. Egyik dénárán az előlapon lilium, a hátlapon a lengyel sas szerepel. A másikon az előlapon a magyar Anjou-címer felett L., íC hátlapon pedig szintén a lengyel sas látható. Az Anjouk magyar aranyforintjai Nagy Lajos halála után még két emberöltőn át Danczkában és Torunban használatban voltak.

A magyar királyleányntak, Anjou Hedvignek lengyelországi uralkodása ugyan a magyar-lengyel unió felbomlását jelenti, mégis fontos, mert a magyar szentek életformájának a folytatója a lengyel földön, amelynek már Kinga és Jolánta régebben annyi tiszteletet szerzett. Hedvig udvarát, amely független volt Jagelló udvarától, a magyar udvartartás mintájára rendezte be. Emellett Hedvig vagyonának felajánlásával újjáalapítja a krakkói egyetemet. A hagyomány szerint az első lengyelnyelvű bibliának a kezdeményezése is az ő nevéhez fűződik. A legrégebb összefüggő szövegű lengyel nyelvemléket jelentő ú. n. sárospataki biblia a sárospataki kollégium féltveőrzött kincsei közé tartozik.

Hedvig férjével, Jagelló Ulászlóval egyidőben uralkodó Zsigmond magyar király alatt Magyarországon növekszik az egyik Anjou-hagyomány: lengyel egyháziaknak magyar apátságokba és püspökségekbe való beültetése. Luxemburgi Zsigmond lépésének is, hogy elzalogosította a 16 szepesi várost, megvolt a következménye, olyan érintkezési felületet teremtett, amelyen a magyar-lengyel kulturális kölcsönhatásoknak marandó emlékei jöttek létre.

I. Ulászló magyar és lengyel király uralkodása alatt megvalósul a második magyar-lengyel perszonál-unió. I. Ulászló uralkodása idején a lengyel kancellár és alkancellár a királlyal együtt állandóan Magyarországon tartózkodik. A magukkal hozott nagyszámú hivatalnoksereg Budáról intézte a lengyelországi ügyekben szükséges oklevelek kiállítását és itt megismerkedvén a magyar formulákkal, részben ezeket használta. A magyar típusú lengyel oklevelekben invocatio nélküli arenga, tanufel-sorolás, dátum per manus formula van. A lengyelek számára kiadott okleveleken Ulászló országai közül elsőnek a magyart nevezte meg, a tanuk azonban többnyire a Magyarországon tartózkodó lengyel méltóságok.

I. Ulászló királysága és Hunyadi kormányzósága idején bukkannak fel először a lengyel humanisták Magyarországon. Szánoki Gergely, a király gyóntatója különösen Vitéz János nagyváradi püspök udvarában tartózkodik nagyon sokat, de szerepet játszik Magyarországon Lassocki Miklós kalocsai érsek is, később pedig Callimachus Experiens, Macchia-velli előfutára. Mátyás és Kázmér királyok vetélkedésének nyomait is megtaláljuk udvari humanistáik költészetében. A lengyelek boroszlói veresége után Rangoni Gábornak a lengyelekre írt gúnyversére Szánoki Gergely adja meg a maga költői feleletét.

Mátyás királlyal egyébként egy új uralkodótípus jelentkezik Közép-európában. Callimachus, Lengyelországnak 1483—84-ben Mátyás királynál tartózkodó követe, nemcsak Mátyás politikájába nyert betekintést, de megismerkedett a magyarországi humanista műveltséggel is. A politikában Mátyásnak ellenfele volt és Attilájában — mely történelmi mű leplében politikai röpirat — Mátyást jellemzi, benne egy attilai méretű uralkodót látván. Callimachus Budán ismerkedett meg az újplatonizmussal. Ficinus *Theologia Platonica*ja ezidőtájt jutott Magyarországra. Callimachus a budai magyar platonista társasággal élénk érintkezésben állva maga is hatása alá kerül az új tanoknak. „De demone“ c. műve, amelyet hazatérése után küldött el Ficinusnak, nyilvánvalóan a *Theologia Platonica* hatását mutatja.

A Mátyást követő két Jagelló 36 éves uralkodási korszaka különösen művészettörténeti szempontból ad sok forrást a renaissance nem csekély részben Magyarország közvetítésével jutott el Lengyelországba. Ennek egyik magyarázata, hogy az olasz renaissance külföldi expanziójának első idejében, a 15. és 16. század fordulóján Jagelló Zsigmond herceg, a későbbi lengyel király, II. Ulászló magyar királynak öccse három esztendőt töltött abban a magyar udvar-

ban, amely elsőnek fogadta be az itáliai renaissance új stílusát. Krakkóban János Albert 1501—1503 között készült műemléke az első lengyel renaissance-alkotás, amely szoros összefüggésben van Zsigmond magyarországi tartózkodásával. A későbbi krakkói renaissance építkezésekhez magyarországi olasz mestereket hívnak meg Lengyelországba. Laski János gnezniói érsek a lateráni zsinairól visszajövet több napig tartózkodott Bakócz Tamás érseknél Esztergomban, ahol 7 síremléket rendelt magyar vörösmárványból. Mikor 1507-ben a krakkói királyi várral kapcsolatos építkezések nagyobb méreteket öltenek, az olasz szakemberek mellett számos magyar is foglalatoskodik a várépítés körül. Franciscus Italus több kőfaragásban jártas magyart szerződött a krakkói vár építéséhez. Ezek közül Kassai János még 1522-ben is Krakkóban dolgozik. A magyarországi munkaerők mellett jelentékeny a magyar építészeti nyersanyag szerepe. A krakkói Zsigmond-kápolna összes marványanyaga Magyarországból való, mind a krakkói székesegyház, mind Krakkó többi templomának vörös márványa magyar eredetű.

A magyar-lengyel festészeti kapcsolatokban inkább magyar túlsúly, a szobrászati érintkezésekben pedig lengyel fölény alakult ki.

A 15. és 16. századi magyar festészetnek a fő központja Kassa volt. Pompás gótikus dómja körül kialakult festészeti stílusa a Kassán működő lengyel mesterek révén eljutott Lengyelországba, különösen Krakkóba és Lwówba. A régi kassai okmányokban 1443—1515-ig 11 iengyei festő és szobrász szerepel. Az 1474—77 között készült kassai főoltár Erzsébet-ciklusa magyar mesterének lengyel követőjétől származik a krakkói Wawel templomának egyik oltára és az olkuszi templom triptichonja. A lengyel-magyar művészi együttműködés egyik legérdekesebb emléke az 1494 és 1552 között Krakkóban dolgozott magyarországi János mesternek a krakkói Szent Katalin templomban m.i is álló, 1504-ben festett szárnyas oltára.

Wit Stwosz kimagasló szobrászművészetében a lengyel hatás jut kifejezésre a két művészet viszonyában. Hatása különösen Lőcsei Pál meszteren keresztül a 15. és 16. század fordulóján erősen megmutatkozott a felsőmagyarországi magyar fafaragásban. Pál mester kivált a lőcsei Jakab templom főoltárán és itt is a névszentnek, Jakab apostolnak alakján tesz hű vallomást mestere mellett.

Az ötvösség területén gyakorolt a régi magyar művészet a legnagyobb hatást a lengyel művészetre. A magyar ötvösművészet a magyar sodronyzománc és sodronyzománcos művek készítésében excellál. Lengyelországban a krakkói székesegyházban, Gneznióban, Lwówban,

Tarnóban számtalan sodronyzománcos emléket őriztek. E magyar befolyás érthető, mert magában Krakkóban a 15. században kb. 50 magyar ötvös dolgozott. Az első magyar ötvös 1394-ben jelenik meg Leftgyet országban, az utolsók pedig 1639-ben hagyják el a lengyel földet. A krakkói Mária-templom kincstárában őrzött sodronyzománcos kelyhek zománcának színezése, mint a legtöbb lengyelországi sodronyzománcos emléken, az északmagyarországi élénkebb színskálának felel meg. Lengyelországban tovább él a sodronyzománcos technika, mint Magyarországon. Ennek a technikának érdekes emléke a krakkói Corpus Domini-templomban lévő, magyar tulipánmotívumokkal díszített kehely. Egy másik érdekes és sajtószerű emléke a magyar ötvösség lengyelországi kapcsolatainak a párisi Louvre-ban őrzött, erdélyi ötvösbélyeggel és lengyel felirattal ellátott, festett zománccal díszített 17. századi fedeles serleg.

A 15—16. század fordulóján magyar diákok a krakkói egyetemet nagyszámban látogatják. A krakkói egyetemnek csak 1493 és 1506 között mintegy 750 magyar hallgatója volt. Az egyetem leghíresebb magyar tanulóinak közül Dévai Biró Mátyás, a jeles reformátor, Sylvester János, az Új-Testamentum fordítója, Gálszécsi István, az első magyar protestáns énekeskönyv szerzője, Temesvári Pelbárt, a híres ferences hit szónok a legfontosabbak. Az első magyarnyelvű könyvek Krakkóban jelennek meg. Egykorú adatok szerint a magyar diákok harciasak, civakodók, de jellem és gavalléros viselet dolgában messze ki magaslanak a többiek közül. Emléküket őrzi a krakkói Szénit Katalin-templom melletti magyar kápolna, meg a Szent Ferenc-templómábau lévő magyar diákok kápolnája, végül a krakkói egyetemi könyvtár falában elhelyezett magyar emléktábla.

A lengyel naptárak a 16. század közepétől szinte egy évszázadon át a magyar kalendáriumok mintául szolgálnak. A krakkói Tiotrocont, Sdakowski és Pajecki Dámján asztrológusok naptárait fordítják magyarrá. A magyar könyvek mellett a magyar lelkek is megnyugtató asyllumra találhatnak Lengyelországban. A mohácsi vész tájkán lesz igazán népszerűvé Magyarországon is a czQstochowai Fekete Madonnának a tisztelete. 1522-ben Homonnai-Drugeth ungvári főispán a kegyhely Szűz Mária-f emplomában egy Szent Anna-oltárt építtetett. A Mohács utáni években Kálnay Imre erdélyi főesperes zarándokolt Cze.stochowába, 1531-ben pedig Bánffy Dorottya fiával, három lányával és nagy kísérettel.

A lengyel-magyar testi kultúrának, a sportkapcsolatoknak a kezdetei is a Jagellók korára nyúlnak vissza. Bonfini tudósít róla, hogy II. Ulászló

öccsével, Albert lengyel királlyal való lőcsei találkozásán a magyarok, csehek és lengyelek igazi csata módjára kopjatörésre rohantak össze. Később, 1539-ben Izabella és Zápolya János jelképes krakkói eskürijén mutattak be a magyar lovasok a tágas várudvaron nagyszerű torna- és lovagjátékokat. Marszewski Sebestyén költeményt írt a Krakkóban rendezett ritka középkori élvezetről. II. Lajos magyar király szinte kimondottan sporteszközt lát a lóban. Lengyelországból folyton versenylovakat kér, és kap is Szydłowiecki krakkói vajdától hármat ajándékba. Az első ismert nagy lóversenyt 1525 május 1-én, 2-án és 11-én tartották. A versenyen a királynak valameninyi (kb. 20) és a krakkói rajdnak 5 lova indult.

A mohácsi vész után az erdélyi fejedelmek, Zápolya János, János Zsigmond, Izabella és a Báthoryak számos lengyel kapcsolata magyarázza azokat a kultúrhatásokat, amelyek a 16. század második felében sorozatosan és következetesen lépnek fel. Különösen Izabellának, Zápolya János feleségének erdélyi uralkodása jelentős. Férje halála után egyideig visszatér Lengyelországba. Amikor visszatér Erdélybe, a kolozsvári országgyűlés felhatalmazza, hogy bármilyen rendű és rangú embereket alkalmazzon közhivatalokban. Izabella vígan élt az engedélyivel. Behozta nemcsak udvarába, de tanácsaiba is lengyeléit, akik jó táncos, mulatók, szép emberek voltak. Női kísérelte is csupa lengyel kisaszonnyból állt. Míg János Zsigmond Dávid Ferenc hatása alatt a részben Olasz- és Lengyelországból Erdélybe származó unitárius tanoknak hódol és a teológusok vitáját hallgatja, addig az erdélyi fejedelmi élet lengyeles formája lengyel divatot fejleszt ki Erdélyben, amely a Báthoryak "és Erdély későbbi lengyel kapcsolatainak hatása alatt a 17. századokon át is konzerválódik.. A lengyel hatások legfeltűnőbbben & gasztronómiában, a ruházkozásban és a táncokban nyilvánulnak meg.

Az első ismert magyar szakácskönyvben a 16. század végéről való és az erdélyi fejedelem udvari főszakácsmesterétől származó „Szakáts-tudomány“-ban számos lengyel receptet találunk. így közli a főszakács a paszternákkal készített tehénhús, a sóban lengyel módon készült borjúhús és a sóban lengyel módra készült tyúkfinak az elkészítési módját. A csukát sárga és fehér lengyel lével is készítették. A fehér lengyel lével készített csuka a Felvidéken is divatos volt. A Szakáts-tudomány szerint a kendermagból lengyelesen készített étel gyógyszer is. Az olajjal készült borsó is a lengyel divathoz tartozik. A lengyelek borsó-kedvelése, mint egy magyar közmondás mutatja, a magyar népi köztudatba 19 átment. Minit későbbi lengyel receptjeink is mutatják, a lengyelek Magyar-

országban mint a halkészítés mesterei szerepeltek. Az egyetlen valószínű lengyel eredetű magyar jövevényszó is halnév: a pizstráng. Természetesen a háztartási eszközökben is találni lengyel származású elemeket. Apor Péter jegyzi fel, hogy az első kristályserleget Erdélybe Lengyelországból hozták be.

Valószínűen Izabella erdélyi lengyeles udvarából indult diadalútjára a lengyel változó nevű tánc, amelyet Apor Péter írt le először. Apor Péter ezt a táncot nagyon kedvelte, nem is bélyegezte idegennek. A lengyel változó, illetve a lengyel tánc, olykor „polepsi“, egész a 19. század elejéig népszerű, amikor is a polonaise, majd! a mazur képviseli Magyarországon is a lengyel táncokat. Lengyel táncmelódiákat a 16. század második felében a legnagyobb egykori magyar költő, Balassi Bálint is hoz haza Lengyelországból, de van költőtanítványának, a felvidéki származású Rimay Jánosnak, a későbbi erdélyi diplomatának is egy „Az lengyel király tánca nótájára írt költeménye“. A 17. századi löcsei tabulaturás könyv choreáii között is van két chorea polonica.

Az egykorú viseletben és öltözködésben is nyomot hagytak a mulatók, jó táncos szép lengyei nők és férfiak Izabella udvarában. A férfiviseletben a lengyeles hajviselet a 16. század végéig dívik. Báthory István kortársainál Erdélyben és a Felvidéken nagyon elterjedt a lengyel süveg. A lengyei mente pedig Thököly és kortársai ruhái között szerepel. 'A női viseletben lengyel specialitás a gyöngyökkel tűzött lengyel süveg. A lengyel szoknya szűk, testhezálló előkötővel (köténnyel) ellátott formája főképpen Erdélyben divatos a 17. században. A lengyel gyártmányok közül a lengyel patyolat játszott nagy szerepet. Az előruhákat ebből készítették, de sokszor a női ingvállakat is. Az úrnőknél nevelődő udvari leányoknak sokféle varrást kellett megtanulniuk, így többek között a lengyel, olasz, magyar, spanyol, török és németalföldi varrás volt divatos. A ruhavarrásnál a Felvidéken sokszor használtak danczkai, valamint lengyelországi zsinórokat is. Különösen a krakkói cérna használata sokáig divatos Magyarországon. (V. ö. a magyar közmondást: „Vékony, mint a krakkói cérna“.) A lengyelországi fehér lenvásznat gyakran használják ágylepedőnek a Lengyelországgal érintkező északi magyar területeken.

Báthory István lengyel királyságával viszont számos magyar hatás érvényesül Lengyelországban. Különösen a hadászat és a ruházat területén lesz divatos a magyar.

Báthory a magyar hadsereg mintájára alakította át a lengyelt s tette elterjedté a magyar hadiszokásokat, viseletet, magyar hadikifeje-

zéseket, szólásmódokat. A lengyel gyalogságnak voltaképpen ő a meg-alapítója, ez a fegyvernem a lengyeleknél azelőtt csaknem teljesen hiányzott. Ennek az új fegyvernemnek az alapját jórészt a magyar ezredek alkották, amelyeknek szervezetét a lengyel ezredek is átvették. Ez a gyalogság egészen 1632-ig „magyar gyalogság“ nevet viselt, noha Báthory halála után a magyarság csak csekély számban szerepelt benne. A Báthory-kori magyar kifejezések közül első helyen kell említeni a szereg szót, amely ma eredeti jelentésében is átvitt értelemben is („sor, fend“ jelentésben) is nagyon gyakran használt élő kifejezés. Eredetileg kizárólag a katonai műnyelv szókincséhez tartozott és a magyar „sereg“ szóból való. Rajta kívül magyar eredetű czata (czatowac, harcolni, czatowntk, harcos) szó a magyar „csata“ szóból. A fedweresz a magyar fegyveres szóból. A magyar csapatok síposai és dobosai honosították meg a szyposz és a máig élő dobosz szavakat.

Számosak a katonai felszerelési tárgyakra, ruházatra vonatkozó kifejezések, mint a czako a magyar csákóból (amely egyébként majdnem egész Európában elterjedt, akárcsak a huszár és a kocsi szók), a szyszak a magyar „sisak“-ból, a doman a magyar „d'olmány“-ból, a czuha a magyar „csuhá“-ból. A magyarból származik a forga „forgó“, a katanka „zubzony neme“, a katona szóból, a nadragi „nadrág“ és a cizma 3. régi magyar csizmából. Ide vehető még a zubzony jelentésű magzerka szó, amelynek magyarka neve világosan jelzi eredetét. A karwasz „karpáncél“ a magyar karva⁹ kifejezésből és a szater szó a magyar sátorból származik. Nagyon el volt terjedve Lengyelországban a magyar kard, amelyet wqgzerka~mk, vagyis „magyarkának“ neveztek. Emlékét egy lengyel katonai szólás is őrzi: Kon turek, chlop mazurek, czapka magierka, szabla wqgierska“. (Török ló, mazur legény, magyar sapka, magyar kard.)

Ugyancsak a katonasággal terjedt el néhány lónév és lófelszerelési tárgy is. Az erdélyi—lengyel kapcsolatokra mutat a sekiel „székely“ ló a székelyből, a logosz „tartalékló“ a lógósból. A korábban divatos apródok lengyel giermek neve is a magyar gyermek szó átvételié. A katonai műnyelv kifejezése a hejnal is, amely Krakkóban, a legutóbbi időben is a Mária-templom tornyáról fűjt órajelző kürtszót jelenti. Eredetileg azonban „hajnali ébresztő“ volt és a magyar „hajnal“ a forrása. — .Juz po hejnale“ (már hajnal után) annyit jelenteit a régi lengyel nyelvben: már késő, már mindennek vége.

A magyar polgári viselet divata is Báthory idejében kezd divatba jönni Lengyelországban. Igen népszerű lett a lengyelek körében Békés

Gáspár prémmel bélelt és szegélyezett felöltője, amelyet ő róla *bekieszanak* neveztek el. A *kopieniak* (köpenyeg) alatt bő ujjnélküli ruhát értek, amelyet főleg eső ellen használtak. Mivel Báthory táborában és a vadászatokon állandóan ezt használta, rövid idő alatt divattossá lett egész Lengyelországban, Rendkívül kedvelt és elterjedt volt a magyar sapka, amelyet Báthory István hordott. Eleinte *batorówkának*, később *magierkának* (magyarkának) nevezték; A krakkói városi vámkönyvek adatai szerint százával, sőt ezrével vittek Magyarországból ilyen sapkát Lengyelországba és Litvániába a 16. század végén. (Vesd össze a lengyel szólást: *Kon turck, chlop mazurek, czapka magierka, szabla wegierska.*) A subának egy rövidebb báránnyal szegélyezett fajtát *vegierkának* nevezték.

Az élénk kapcsolatokból érthető, hogy még a társas beszédben is elterjedtek egyes magyar szavak a 16. század második felében, s főleg a 17. század tréfás és humoros műveiben találkozunk egyes magyar kifejezésekkel, néha egész magyar versekkel, makaróni szövegekkel. Igen gyakoriak az ilyen szavak: uram bizun (bizony), uram gazda, beszíe (bestie), amiből a besztaé (lehurrogni, lerántani, leszidni) szó keletkezett, ko por szak (kópéság, huncutság), valamint a keresztnevek magyaros alakjai: András, István, János, Ferenc. Továbbá a lengyetanagyar határ mentén néhány tájszó, úgy Krakkóban a „járás“ jelentőségű „widek”¹⁷ szó, továbbá a segen hgen „szegény legény“, a badar „betyár“ stb. Utóbbiak azonban csak helyi jelentőségűek.

Mindezek a magyar jövevényszók a magyar nyelv bizonyos ismeretét jelentő részletbizonyítékok. A magyar nyelvnek Lengyelországban a 16. században való elterjedtségére több adat is van. A század első felében Chwaiczewski Szaniszlóról, az első lengyelül író történetíróról ismeretes, hogy magyarul is beszélt és műveihez felhasználta a magyar feljegyzéseket is. A 16. század második felében Zamoyski kancellár magyarnyelvű leveleket kap Erdélyből, mert vannak jó magyarul tudó deák szolgálói, akik által szórói-szóra megértheti a magyar írást. De van az európai irodalomból is bizonyosságunk a lengyelek magyar nyelvi ismeretére. Johann Rauw Cosmográfiája szerint (Frankfurt a/M., 1597.) a lengyelek a latinon kívül magyarul, németül, olaszul és spanyolul is tanultak. A lengyelek magyar nyelvi ismeretére vonatkozóan a határvidéki népi kapcsolatok is szolgáltatnak néhány adatot. A tátraálji pásztorok terminológiájában is sok magyar szó található. Különösen feltűnő ezeknek nagyszáma, a pásztor-szervezetre vonatkozó kifejezések között. Úgy a juhos, juhásztor, a juhászból, szálas, „pásztortanya“ a szál-

lásból, gazda „föld“, vagy „juhtulajdonos“ a gazda szóból, bájtat „pásztorlegény“ a bojtárból származik. A pásztorléttel összefüggő egyéb kifejezések: határ „földkerület“ a magyar határ szóból, cépas „erdei ösvény“ a csapás szóból, pajta „ól“ a pajtából, sátra rudakra erősített, gallyakból készült tető, állati pihenőhely számára a magyar „sátor“-ból, bunkós a bunkósból, cyga a csigából, rowas „bot“, amelyre a juhok számát feljegyzik, rójják, majd átvitt értelemben, adósság a magyar rovásból, haldamas a magyar áldomásból ered. Számos ilyen magyar szó nem közvetlenül, hanem szlovák, illetve kisorosz közvetítéssel került a lengyel nyelvbe.

A 16. századi magyar történetre jellemző szakadatlan ozmánellenes küzdelemben, mint a mohácsi vész története is mutatja, a lengyelek is résztvettek a magyarok oldalán. A század végén a felvidéki ozmánellenes küzdelmekben résztvesz 1588-tól 1596-ig Czahrowski Ádám lengyel katonaköltő, aki személyes élményei alapján a kortárs szemével számolhatott be a végvári vitézek életformájáról. Czahrowski tudatában van * végvári küzdelem európai jelentőségének: Magyarország „határai erős kőfalatok nektek, déli, nyugati, északi országoknak egyaránt“ (13. sz. vers). Különösen az egri vitézeket dicséri, 20. sz. versében mondja: „tanuskodhatom is vitézségekről, bátor szívetekekről, harcban való ügyességekről“.

Tekintettel arra, hogy az ország középső nagyobb területét az ozmán tartotta megszállva, a magyar kereskedelem a Felvidéken és Erdélyben szükségszerűen, földrajzi adottságokból is következően Lengyelország felé orientálódott. Ami a magyar kivitelről illeti, a magyar bányatermékek közül aranyat, ezüstöt és rezet vittek ki Lengyelországba. Különösen a magyar rézkivitel jelentős és itt elég a Thurzó—Fugger-féle hatalmas vállalatra utalni, amely Besztercebányáról, a vállalat ielsőmagyarországi központjáról, Rózsahegyen és Krakkón át szállította a rezet Porosz-, Orosz- és Lengyelországba, meg Danczkába. Rezet később Hollandiába és Portugáliába is szállítanak a székhelyüket Krakkóba áthelyezett Thurzók. A szállítások mennyiségére jellemző, hogy pl. csak 1517-ben 16.357 q magyar rezet mérnek le Krakkóban.

Vas, acél, salétrom, puskaapor, szarvasmarha, ló, juh, gabona, gyümölcs, méz, méhser, gyapjú, bőrök, hamuzsír, kender, antimon és pálinka kisebb mennyiségű szállítása mellett főként a magyar bor a lengyel behozatal fő tárgya. A magyar bort igen sokra értékelték. Vignettával védtek és megbüntették azt, aki más bort ad el magyar gyanánt. A 16. század második felében kezdi meg Lengyelországba való áramlását a to-

kaji bor. A kereskedelem könnyebb lebonyolítása kedvéért Duklán és Jasloban magyar bortelepeket állítanak fel. A magyar bornak az ára ugyan a legmagasabb a külföldi borok között, mégis 1637 és 1641 között 10 harmincadhelyen keresztül 61.434 hordó bort szállítanak Lengyelországnak. Szerették is a lengyelek a magyar bort. A tokajit valószínűleg ők fedezik fel a külföld számára. A szamorodni nevű magyar bor előállításának módja lengyel specialitás. Ismert a lengyel nemesség szállóigéje: „Nulfum vinum nisi hungaricum, Hungáriáé natum, Cracoviae educatum“. A szállóige későbbi időkben lengyel nyelven válik a magyar bor reklámozójává: „Nie masz wina nad wgrzyna, z wegierskiej winnicy, z krakowskiej piwnicy“ (Nincs bor a magyar boron kívül, a magyar szőlőből, a krakkói pincéből). Valószínűleg a magyar borkedvelésre gondolt későbbi időkben a „Polák W^gier dwa bratanki i do szabii i do szklanki“ (Magyar, lengyel két jó barát, pohár és kard mellett egyaránt) ismert szállóige szerzője is. A más nemzetekkel való közmondásszerű szóíásszerű összehasonlításban is a jó magyar bor, illetve a jó ivási lehetőség jellemzi a magyart: „Najlepiej siQ jada w Polsce, pije na VQgrzech, spi w Niemczech, a kocha w Wtszech“ (A legjobban eszik az ember Lengyelországban, iszik Magyarországon, alszik Németországban és szeret Olaszországban). A lengyelek és magyarok alkoholkedvelése a közös német ellenség közmondáskincsében »is megörökítődött: „Die Pollen und Ungarn essen und trinken Feuer“. A legújabb időkben kölesönhatásként feltétlenül meg kell említeni a lengyel kontuszowka, krakowskapolska nevű vodkák számtalan Magyarországon is divatos válfaját. A magyar borisszaságra vonatkozóan érdekes megemlíteni, hogy Szekfű Gyula szerint az iszákosság a magyar főurak körében a 16. század után, részbeni lengyel hatásra terjedt el.

Lengyelországból való magyar behozatal fő tárgyai: a só, az ércok olvasztásához szükséges ólom és ón. Üveg-, prém-, kelmeáru és lengyel vászon jön még Krakkón keresztül, de szerepel a magyar behozatalban posztó, komló, kés, süveg, ruhanemű, litvániai fonál, len és fegyver, bársonynemű, stb. Az élénk kereskedelmi kapcsolatból adódik, hogy Dél-Lengyelországban a magyar kassai és szepesi mértékeket is használták, míg Magyarországon is divatos a^l lengyel úrmérték, a korecz, a lengyel hossz mérték, a lokiet, a lengyel bormérték, a barilta.

A művészi ábrázolás magyar vonásai Báthory korában a heraldikában, az érmészetben és a zenei kapcsolatokban nyilvánulnak meg.

Több lengyel család magyar származása a lengyel népi köztudatban is benne volt. Waclaw Patocki 16. századi verses heraldikája a Kor-

csak család címerét és eredetét írja le. E család családi hagyomány és népmonda szerint is magyar eredetű Címerükben szerepel a kutya és a hármás folyó. A monda szerint a magyar kutyakirályt megölő étekfogó Lengyelországba menekült, ott hőstetteiért nemességet kapott és így került címerébe a kutyafej. Ebből a családból származott volna a Korczak-nemzetség. Báthory kortársának, Paprockinak címerkönyve szerint ezt a címert viselte a Korczak-családbóli származó több mint száz család, köztük a történelemből jól ismert Leszczynskiek, Zborowskiak, 9 Komorowskiak, stb. A magyar kutyakirály lengyel meséje egy régi európai nemzetközi regemotívum folytatása, amely az európai népeknél, így a német-dán viszonylatban, továbbá a skandinávok között is ismert.

A pénzverés terén Báthory korában is találkozunk magyar hatásokkal. Mikor Báthory Danczkát ostromolta, a város nehéz anyagi helyzetében danzigi ellenjeggyel lát el magyar dukátokat és úgy használja őket belföldi forgalomban. Báthory egyébként az 1580-as évek derekán a lengyel királyi pénzeket Nagybányán vereti. A király magyar származása, továbbá a nagybányai pénzverde kellőképp indokolják a veretek kimondottan magyaros jellegét. A pénzérmék terén a század végén viszont lengyel hatások észlelhetők Erdélyben és Magyarországon. Így Báthory Zsigmondnak (1581—1601) volt lengyei mintára vert hármás garasa, de II. Ferdinánd (1619—1637) is veret lengyel mintára hármás garast. Már a 16. század* végén annyira köztudatban van nálunk a lengyel garas, hogy olykor összehasonlítási alapul is szolgál. Beythe András Füveskönyvében (Németújvár, 1595) írja az ökörszemről, hogy a virága olyan, mint az ebkapornak, de széles, mint egy lengyel garas.

A kor leghíresebb lantosának, az erdélyi Greff Bakfark Bálintnak lengyelországi működéséről olyan méretű lengyel költők is megemlékeznek, mint Kochanowski Jan, Górnicki Lukács, Kochowski Wespasian és mások. Kochanowski Bakfarkról szóló versének egy sora szállóige lett és „Bakfark módjára ragadni meg a lantot“ a mai napig is közmondás Lengyelországban, azt jelenti, hogy nehéz utóíerni a nagy elődöt. Báthory István számadási jegyzékei számos magyar zenésztől emlékeznek meg, akik Lengyelországban tevékenykedtek.

A 17. században a magyar-lengyel kapcsolatok veszítenek intenzitásukból, hiába a három részre osztott Magyarország, a hol felemelkedő, hol süllyedő, de geográfiaailag még mindig nagy Lengyelország számára nem a régi értékű partner. Hogy a Báthory korában inaugurált magyar viselet, fegyverzet és harcmód még mindig divatos a század közepén Lengyelországban, azt elismeri Wisniowiecki Jeremiás lengyel herceg

II. Rákóczi Györgynek a lengyel trónra való jelölésével kapcsolatos nyilatkozatában.

Egyházi vonalon az érintkezések tovább folytatódnak. Ezek gyökerei azonban részben visszanyúlnak még a 16. századra. Fontos közös mozzanat, hogy a színmagyar és színlengyel elemek a protestantizmust latin formájában élték át és a kálvinizmust fogadták el. Az erdélyi ellenreformációban viszont Báthory István kezdeményezésére lengyel jezsuiták is résztvettek. Igen érdekes Szántó István jezsuita terve, aki a római önálló magyar kollégium megszűnte után Collegium Hungaro-Polonicumot javasol népi karakterológiai rokonvonások, stb. alapján. Bár a tervet a Báthoryak támogatták, az nem valósulhatott meg. Sikere esetén a krakkói egyetem évszázados magyar-lengyel egyházi hagyományai Rómában folytatódhattak volna. A jezsuitákat még Báthory hozza Erdélybe, az irgalmasok és kegyesrendiek egy évszázaddal később jönnek Lengyelországból Magyarországra. Az irgalmasokat 1650-ben, az akkor Lengyelországhoz tartozó Szepesváralján a Lubomirski-család honosította meg. Pozsonyi házuk 1672-ben épült. Az ifjúság oktatására alakult kegy-esren'di szerzet első háza szintén az akkor még Lengyelországhoz tartozó Podolin városban keletkezett. 1666-ban Privigyére telepítette őket a gróf Pálffy-család. A század végén a Felvidéken több házuk van. Mivel az első rendtagok Lengyelországból Jöttek, 1695-ig a magyarországi házak a lengyelországiakkal alkottak egy tanományt.

A 18. század elejétől napjainkig tartó korszak lényege; mindkét nép számára küzdelem a politikai és kulturális függetlenség eléréseért. A magyar-lengyei kapcsolatok ebben a korszakban elspiritualizálódnak. Elirodalmiasodás lép a régi pozitív kapcsolatok helyébe. Ezt kezdetben egy-egy politikai eseménynek, leginkább egy-egy szabadságharcnak kölcsönös irodalmi visszhangja, később pedig állandó irodalmi érintkezés jelenti.

Az ozmán kiűzésével és Erdélynek az osztrákok által való megszállásával a politikai függetlenségét először elvesztett magyarság vezeti be a szabadságharcok sorozatát. II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának (1703—1711) számos diplomácia-történeti lengyel vonatkozása van. Művelődéstörténeti szempontból azonban az 1705-ben Szécsényben tartott országgyűlés a fontos, amelyen a rendek kimondták az ő konföderációjukat, ami a magyar rendiség történetében nóvumot jelent. Bercsényi Miklós lengyelországi tartózkodása alatt tanúja volt az 1704. évi varsói és sandomiri konföderációknak, ő ajánlja a lengyel alkotmány-

szokások egyikének lemásolását és azt keresztül is viszi. A szatmári béke a konföderáció gondolatát természetszerűen eliminálta. A béke megkötése Rákócziékat már Lengyelországban találja, itt négy esztendő töltenek el. Az emigránsok egy része Lengyelországban is marad. De a lengyel királyi udvarban is találkozunk a század első felében magyarokkal. Mányoki Ádámnak ezidőben ott festett portréi ott voltak a lengyel múzeumokban. II. Ágost lengyel király udvari orvosa pedig szintén magyarországi, neve: Hambach Sámuel.

Ebben a korban már bizonyos magyar érdeklődés észlelhető a lengyel tudomány és irodalom iránt. A 18. század első magyar tudománytörténeti rendszerezése. Czvittinger Specimenje (1711), külön fejezetet szentel a lengyel történeti irodalomnak. A század közepén a nagyszombati jezsuiták lengyelből latinra fordítják Kunigunda életrajzát, mégpedig a magyar Kunigunda-tisztelet előmozdítása céljából. Kázmér lengyel király Himnuszát a század végén Vácott adja ki magyarul a piarista Benyák Bernát.

További irodalmi érintkezések lehetőségeit jelentette a bécsi-magyar testőrírókkal érintkező lengyel nemesi testőrség.

Lengyelország első felosztását (1772.) a Habsburg-házhoz loyális főnemes írók egy része (pl. Orczy Lőrinc) még közömbösen nézi, de fiatalabb írótársa, Barcsay Ábrahám megérti és kifejezi a lényegét, az örök barát elvesztését. Bacsányi János pedig „A franciaországi változásokra“ című költeményében kiált elkeseredett vétót a felosztás ellen. A felosztások egyik francia visszhangját, a Horoscope de Pologne című röpiratot Nagyváthy János fordítja le magyarra és adja ki „a magyaroknak tükörül“. A napóleoni háborúk idején a felvidéki Kazinczy Ferenc, a magyar irodalom akkori vezére, és az erdélyi Cserey Farkas lelkesednek azon, hogy Lengyelország a varsói hercegség formájában újra fel támadhat. Érdekesnek látszik időbeli szempontból e helyütt megemlíteni a napóleoni kontinentális zárlat idején keletkezett Berzeviczy Gergely-féle víziút tervét, amely a Keleti-tengert az Adriai-tengerrel, illetve a Fekete-tengerrel kötötte volna össze. Ennek megvalósulása esetén hatalmas átalakulás történt volna a keletközépeurópai és így a magyar-lengyel gazdasági életben is.

Az 1830—31. évi lengyel szabadságharc alatt és utána a magyarság is részese lesz az európai polonofiliának. A vármegyék és az országgyűlés tiltakoznak a lengyel események miatt. A magyar társadalom koncerteket, gyűjtéseket rendez a lengyelek javára és a háború után nagyon sok felvidéki kúriának megvan a maga lengyel menekültje. A fel-

kelés iránti részvét európai divatában, az ú. n. irodalmi polonofiliában a magyarság — a francia liberálisokat leszámítva — intenzívebben vett részt, mint bármelyik európai nemzet. Érdekes a lengyeltárgyú magyar irodalomra hosszabb pillantást vetni annál is inkább, mert több eltérő vonása van az európai irodalmak lengyeltárgyú műveitől: 1. A nyugateurópai irodalmi polonofilia inkább csak az 1830-as évek divatos érzése, míg a magyar polonofiliát a folytonosság, az állandóság jellemzi; 2. Nyugateurópában a közepes és kis költők műfaja ez, míg Magyarországon majdnem minden nagy költőnek van lengyel verse; 3. Nyugateurópában az irodalmi lengyelbarátság a fiihellenizmus folytatása, a liberalizmus, a vallásos érzés, stb. szülötte; Magyarországon a régi történelmi partner iránti baráti érzésről van szó, és a lengyelség sorsában sokszor fgyelmeztető példát látnak írónk.

Az 1830—31. évi felkelés idején a magyar írók és politikusok java: Kisfaludy Sándor, Kölcsey Ferenc, Wesselényi Miklós, majd Kossuth Lajos és Deiák Ferenc mondanak lelkes beszédeket a lengyelek mellett. Az irodalmi folyóiratok, női divatlapok és almanachok lengyel cikkeket, verseket és elbeszéléseket hoznak épenúgy, mint az egykorú Franciaországban is divatos. A magyar irodalmi polonofiliában a 19. század olyan nagy vezető nevei, mint Vörösmarty Mihály, Bajza József, Eötvös József, Gyulai Pál, Petőfi Sándor, Arany János és Lévy József is résztvesznek. Éppen a lengyel szabadságharc idején jelenteti meg Hollók Imre rozsnyói paptanár latinnyelvű könyvét a magyar-lengyel történelmi kapcsolatokról. A maga idején páratlanul álló kezdeményezés ez a keletközép-európai forrásokra támaszkodó összehasonlító történettudomány terén. A harmincas években Chopin és Liszt Ferenc magyar népszerűsége révén a mazur és polonaise zenék és táncok is divatosak lesznek Magyarországon. Elsler Fanny a magyar fővárosban többször táncolja a Cracovienne című balettet. A Nemzeti Színház Slowacki és Fredro darbjait mutatja be szinte egyidőben a lengyel előadásokkal. A 19. század második felében már csaknem minden jelentékeny magyar zeneszerző ír polonaise és mazur, illetve polka-mazur zenéket. Liszt írta az európai zeneirodalomban az első nagy méltatást Chopinról. Liszt tehetséges tanítványai között Tan egyébként a korán elhalt Juljusz Zarebski, aki mint a zongora játzsás oagy európai csillaga tűnt fel.

A harmincas és negyvenes évek magyar polonofiliáját a külföld is ismerte. A lengyel politikai irodalom számos röplapja, de legszebben a párisi emigráció Lelewel-féle „Poloná ad Hungaros“ című röpirata tanúskodik erről. A magyaroknak a legyelek iránti részvétéről az európai

irodalomban különösen szépen nyilatkozik Ernst Ortlepp „An die Unrarn“ című költeményében.

Az 1848—49. évi magyar szabadságharc idején a lengyelek a magyar küzdelemben tömegesen résztvesznek. A magyarországi lengyel légió számára Lange Antal lengyel költő indulót ír. Ahogyan közeledik a háború vége, úgy nő a párisi lengyel lapok (La Pologne, L'Orient Européen, Demokrata Polski) megértése a magyar szabadságharcra szemben.

Parisban 1849 márciusában kezdődnek meg a pozitív érintkezések egyrészt Czartoryski Ádám lengyel herceg és gróf Teleki László párizsi magyar követ, másrészt gróf Zamoyski és Szarvadi Frigyes magyar követségi titkár között, amelyek eredményeként létrejön a Czartoryski által kezdeményezett ú. n. Chlapicky-féle protokoll, amelyben a lengyel-cseh-magyar együttműködés alapjait kísérelték meg lerakni. A tervezet tisztázza egyúttal a magyar kormányzat követendő magatartását a két különböző kategóriába osztott nemzetiségekkel. A tárgyalások befejezése utáni június-júliusi lengyel hangulatra jellemzők Worcell Szaniszlónak a lengyelek demokrata sajtóorgánumban a magyar-lengyel viszonyról írt cikkének következő sorai: „Nem üres, sem véletlen rokonérés, hanem nyolc évszázad történelme kapcsolja össze a magyarokat és a lengyeleket, közös vereségeknek és győzelmeknek, a nagyságnak és a közös, bár nem egyidejű megaláztatásnak emléke köti össze; az európai küldetésnek hosszú közössége kapcsolja őket össze“. Gyönyörű az a hasonlata, amelyet a két nemzetéről mond: „Magyarország és Lengyelország olyan, mint két százados tölgy, amelyek egymás mellett nőttek fel, de amelyeknek gyökerei messze széjjelágazva a föld alatt láthatatlanul összefonódtak és összenőttek. Innen van az, hogy egyiknek életereje feltétele a másik életének és egészségének.“ „Lengyelország felosztása talán nem következett volna be, ha Magyarország független lett volna, sem Magyarország elnyomtatása független és erős Lengyelország mellett. Az egyik nemzetnek jó vagy balsorsa a másik nemzetnek is jó vagy balsorsa.“

A Tribüné d'es Peuples című folyóiratban maga Mickiewicz Ádám szólítja fel a magyarokat közös magyar-szláv szabadságharcra. A szabadságharcban résztvett lengyel tisztek, Lapinski Teofil, Falkowski Gyula, Bem József, Wysocki József, Dembinski Henrik lengyel, francia és németnyelvű emlékiratait és naplói is sok adatot tartalmaznak a lengyelek 19. századközep! magyarságszemléletéhez. A magyar szabadságharcban résztvett lengyel írók (Miikowski Zsigmond, Fredro Sándor, Zdzierzowski József) és Boleslaw Prus munkáin keresztül a lengyel kö-

zönség művészi formában) ismerkedhetett meg a magyar szabadságharc céljaival és részleteivel. Maga Bem tábornok, Erdély hős védője és az erdélyi népek együttműködésének nagy szószólója is számtalanszor tárgya a lengyel történeti és szépirodalomnak.

Az egymásután lezajló lengyel és magyar szabadságharcok párhuzamai az európai irodalomban visszhangra találtak. Ismeretes, hogy Ferdinánd Gregorovius 1849-ben egész kis kötetet adott ki Königsbergben „Polen- und Magyarenlieder“ címmel. Freiligrath pedig egyik verséber-. Lombardia felszabadítását várja a magyar-lengyel együttműködéstől. Albert Richárd svájci francia költő szintén megérzi a 19. századközépi magyar-lengyel-olasz sorsközösséget hatalmas kálváriahasonlatában: „Voil., reclusés sur la croix, Couchés á l'agonie auprès de la Pologne, Et Romé et la Sicile, et Venise et Bologne Et le magnanime Hongrois“. Michelet szerint az ozmánokkal szemben „Lengyelország Európa elé állott Magyarországgal“ és „megmentette az emberiségeit“. Montalembert, Egy gyászoló nemzet“ c. művében szintén gyakran utal a lengyel-magyar párhuzamokra.

A magyar szabadságharc sikertelensége nem jelenti a lengyel szimpátiák elvesztését is. A híres lengyel politikus, Smolka 1861-ben nyíltan kiáll az osztrák Reichsrathban a magyar ügy mellett. Párizsban a lengyel Kubalski könyvet ír Recherches historiques et statistiques sur les peuples d'origine slave, magyaré et roumaine címmel, amelyhez a magyar anyagot a párizsi magyartól, Boldényi Józseftől kapja. Utóbbi írta Magyarországról az első nagy francianyelvű tájékoztató munkát (La Hongrie ancienne et moderne, Paris, 1850—51.), amely 1863-ban az utolsó lengyel forradalom évében lengyelül Varsóban is megjelent (Wegry pod wzgledem historycznym, literackim, artystycznym i społecznym).

Az 1863. évi lengyel felkelés magyar résztvevőit névszerint is ismerjük, számtalan katonatiszt alakja közül is kiemelkedik Hermán Ottónak, a nagy magyar természettudósnak és etnográfusnak alakja. Ugyanakkor külföldről, Kossuth Lajos próbál kedvező hangulatot teremteni a lengyel felkelés mellett. A 30-as évek magyar irodalmi polonofiliájának folytatói: Tompa Mihály, Jókai Mór, Mindszenty Gedeon, Tóth Kannán, Csengey Gusztáv.

Az 1863. évi felkelés bukása megfosztotta a lengyeleket utolsó önállósági reményeiktől is.

Az utolsó forradalom utáni évtizedekben indul meg az első komolyabb érdeklődési hullám lengyel részről a magyar irodalom iránt.

Petőfi Sándornak mintegy száz verse mellett a János vitéz a 60-as és 70-es évek fordulóján kétszer is megjelenik lengyel nyelven. A műfordítások mellett a szabadság és szerelem költőjéről számos könyvecske és tanulmány jelent meg lengyelül. Jókai Mór a világirodalom lengyel nyelvre lefordított idegen írói közül a második helyet foglalja el. Majdnem valamennyi írása, pontosan 83 regénye és elbeszélése jelent meg lengyelül. A lőcsei fehér asszony c. regényét az 1930-as években Ruzamski (Rustan) Szaniszló Varsóban színművé is átdolgozta. Jókai lengyeltárgyú regényei nagy visszhangot keltettek Lengyelországban. Mellettük Madách Imre Az ember tragédiájának lengyel fordítása reprezentálta méltóképpen a magyar irodalmat.

Ami a lengyel irodalom magyarországi befogadását illeti, annak első nyomai még az európai romanticizmus korában gyökereznek. A lengyel irodalmat igazán a Kislengyeilországban tartózkodó magyar katonairó, Kiss Károly hadnagy ismerteti először a magyar közönséggel. A magyar romantikával párhuzamosan később a polonofil érzésben is bekapcsolódva mindinkább több és több cikk és tanulmány szolgálja a magyarországi lengyel irodalomismeret ügyét. S míg Mickiewicznek „A lengyel nemzet és a lengyel zarándokok“ c. műve) a megjelenés után csakhamar magyarul is olvasható részleteiben, addig a szonettek csak Mickiewicz halála után jelentek meg magyarul. Tény az, hogy a legnagyobb magyar költő, Petőfi Í9 érdeklődött Mickiewicz után, de Mickiewicz is ismerte Petőfit Kertbeny Károly német fordításain keresztül. Az első valamirevaló sikert Kraszewski regényeinek átültetései jelentik. A legismertebb lengyel író Magyarországon a Quo vadis szerzője, Sienkiewicz, akinek minden fontos műve megjelent magyarul, közülük sok több kiadásban is.

Az első világháború alkalmat adott a lengyel irodalomnak élményeken alapuló magyarságszemlélethez és ábrázoláshoz. Kossowski György (Zielona kádra), Kaden Bandrowski (WQgry), Kossak-Szczuczka Zofia Pozoga, Tűzvész, Várnai Ulászló, Keresettek barátokat), Goetel Ferdinánd (Kos hadapródjelölt) és Ossendowski (Öt perccel éjfél előtt) írásaikban kedvező színben szerepel a magyarság. A történeti és publicisztikai irodalom művelői közül Zdziechowski Marian, Dabrowski Jan, Pajewskijan (lengyelnyelvű irodalmi munkássága miatt a magyar Divéky Adorján) magyartárgyú történeti munkássága fontos, míg a publicisták közül igen érdekesek Grabianski Sándor, gr. Tyskiewicz József, Przerwa-Tetmayer Kázmér és E. Tabas írásai.

A magyar tárgyak feldolgozása mellett a lengyel -irodalom másik reagálási formája a magyar dolgokra a magyar irodalom iránt való érdeklődés. A magyar irodalom lengyel recepciójának második nagy hulláma a két világháború között volt. Mindjárt az első világháború után egy magyar lírai antológiával kezdődik, amely főként a 19. századi magyar költőket mutatja be azzal a szerencsés elgondolással, hogy azok lengyel tárgyú költeményeit szinte, külön kiemeli. A magyar költők bemutatása azonban csak a kezdetet jelenti, nyomukba a kor divatos műfajának, a regénynek a képviselői lépnek. A társadalmi regényt Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc, Molnár Ferenc, Kosztolányi Dezső, Gulácsy Irén, Zilahy Lajos stb. képviselik. A magyar vallásos irodalom Prohászka Ottokár és Tóth Tihámér munkáival kerül a lengyel közönség elé. Világszerte divatos színpadi szerzőink Lengyelországban is sok sikert arattak. ,

A második világháborút követő magyarországi lengyel emigráció kb. 40.000 tagja révén a lengyelek tömegesen kerülnek személyes érintkezésbe a magyarsággal. Különösen a magyar irodalomnak a lengyelek felé való közvetítésében történtek jelentős lépések. Csorba Tibor krakói magyar lektor kezdeményezésére a menekült íróemberekből a magyar irodalomnak ügyes avantgárdja rekrutálódott. (A legjelentősebb nevek: Stanislas Wincenz, Sophie Bollié, Antoni Brosz, Jan Kot, Kazimiera Illakowiczówna, Tadeusz Frangat, Adam Niemczuk, León Kaltenbergh.)

A lengyel irodalomból az első világháború után is változatlan Sienkiewicz népszerűsége. Mellette kimagaslik Reymont alakja, aki a magyar faluábrázolásra és némely népi íróra komoly hatást gyakorolhatott. A *Parasztok és Az ígéret földje* című regényei igen népszerűek Magyarországon. A többi lengyel regényíró közül M. Rodziewicz, G. Zapolska, Se. Zeromski, Danilowski, Strug, Sieroszewski, Kaden-Brandrowski, Goetel, Choromansfci és Ossendowski azok a fontosabb írók, akiket a magyar közönség anyanyelvén megközelíthet.

A magyarság lengyel nemzetképéhez igen fontos vonásokat szolgáltatott a régebbi időben a magyar közmondások lengyeltárgyú darabjai, mint a magyar népi köztudat egykorú megnyilvánulásai, meg a lengyeltárgyú szállóigék, amelyek részben az európai szállóigékincset magyar vetületei, részben a magyar irodalmi polonofiliának ma is élő töredéksorai.

A világháború után Bem apó hamvainak hazahozatala, a gödöllői és spalai cserkésztáborok, a két nemzet kulturális egyezményeiből létre-

jött varsói Magyar Intézet és a budapesti Lengyel Intézet, ösztöndíjas-cserék, a kölcsönös művészeti kiállítások, a gdyniai szabad kikötő, azok a fontosabb momentumok, amelyek a 30-as évek végére tökéletesen újjávarázsolták a régi „magyar—lengyel két jó barát“ hangulatát.

Az utolsó évszázad művészetének magyartárgyú lengyel alkotásai és a lengyeltárgyú magyar műalkotások szintén nagyban hozzájárultak a sokszor közös történelmi múlt alakjainak és mozzanatainak a köztudatban való felelevenítéséhez, illetve megrögzítéséhez.

A lengyel festészet az ábrázolt alakok és események időrendje szerint a leggyorsabban áttekinthető. Matejko Kunigundát festi meg, akit Tetmayer Vladimír is megörökít a wieüczkai hatalmas Kunigunda-transzparensen. Ugyancsak ő festette a wieliczikai Szent Sebestyén-templom Szt. Kunigunda képét is. Talán Hedvig a legtöbbször megragadott magyar témája a lengyel festészetnek. Ábrázolása sokrétű: Matejko Jadwigája földi asszonyt ábrázol, Madejski szarkofágján a szent ihlete örökítődött meg, míg Borowski alkotásában a szent és királyasszony harmonikus ábrázolásban olvad össze. Hedvig életének egyes mozzanatait is megörökítették a lengyel művészek. Buchbinder képén Hedvig megáldja Jámbor Henrik herceget, a híres Stachiewicz egyik képén Hedvig alamizsnát oszt, a másikon pedig ékszerei felajánlásával újjáalapítja a krakkói egyetemet. Ugyancsak ismertek Lengyelországban Matejko Várnai Ulászló ábrázolásai, meg Báthory-festménye. A 19. századi szabadságharcokban lehet részben a gyökere Grottger „Magyar huszárjának“ és Kossak „Magyar—lengyel barátságáénak, amely egy magyar és egy lengyel huszárt ábrázol, jellemző megragadása a témának.

A magyar festészet és szobrászat talán még sűrűbben ragad meg közös témákat. Nagy Lajos magyar és lengyel királyt Lotz Károly festi. Bihari Sándor pedig Zsigmond királyt ábrázolja, amint a nagyvárad székesegyházban! I. Ulászló lengyel királyt fogadja. Bernhard Strigel a M. Történelmi Múzeumban' lévő képén II. Jagelló Ulászló király imádkozik védszentjével, Szent Lászlóval és gyermekeivel: Lajossal és Annával. Köztudatunkban egyik legismertebb, a lengyelszármazású II. Lajos holttestének feltalálása a mohácsi csata után (Székely Bertalan képe). Izabella királynő búcsúját hazájától Wagner Sándor, Báthory képét pedig Hosszú Márton festette meg. Bemről Barabás rajza a legismertebb, de érdekes Petőfi Bem-vázlata is. Egészen a legújabb időkben keletkezett Aba-Novák Magyar-lengyel barátság c. sorozata.

Lengyel emlékekről beszélő szobrok, emléktáblák és domborművek is szép számmal vannak Magyarországon. Ilyen pl. a mohácsi csatában

résztvett lengyelek emlékoszlopa, tetején a lengyei sassal. Báthory István hatalmas pajzsos, kardos szobra Salgótarjánban van, míg a budapesti Báthory-szobor ülő alak, térdein kardjával. Sobieskinek Szécsényben van emlékműve, egy másik lengyelsítsos, domborműves, profilos emléktáblája pedig Esztergomban látható. Budapestnek megvan a maga Chopin-szobra, míg Bemnek, a magyar szabadságharc hős vezérének már 1880-ban emeltek szobrot Marosvásárhelyt, budapesti szobrát mintegy tíz évvel ezelőtt leplezték le fényes ünnepek közepette. Szabadságharcunk egyik lengyel vértanújának, Woroniecki Micislaw hercegnek emléktáblát állított fel Budapest, de még a kis magyar Tét község is állított külön emléket a maga néhány lengyel szabadsághősének. A lengyel légióknak az emlékműve, a talapzaton álló lengyel légiós katona, szobra a Népligetben áll. Érdekes ei helyen megemlíteni, hogy a budapesti lengyeleknek külön templomuk van Kőbányán. Igen jelentékeny a Magyarországon lévő lengyel hősi halottak sírjának, de még nagyobb-számú a magyarok hősi temetőinek a száma Lengyelországban.

Csapláros István